

**ЈОСИП ВОНЧИНА: ЈЕЗИЧКО-ПОВИЈЕСНЕ РАСПРАВЕ,
Либер, Загреб, 1979.**

Након што је у издању Чакавског сабора изашао избор Вончининих радова у књизи *Анализе старих хрватских писаца*, пред нама је недавно изашла нова збирка чланака истог писца под насловом *Језичкоповијесне расправе*.

Опет су то чланци које је аутор већ раније објављивао, али који овако скупљени и повезани у два тематска круга, којим одговарају два дијела књиге, презентирају путеве које њихов аутор слиједи у анализи. Наравно, Вончина је и овдје вјеран свом лингвостилистичком приступу, који смо имали прилику упознати у претходној књизи, али с нешто више чисто лингвистичке анализе у појединим радовима.

Чланак *Методолошке напомене*, писан само као предговор овој књизи, даје далеко више него што наслов обећава; он заправо синтетизира све могуће приступе којим се Вончина служи у анализи: почев од посматрања језичке чињенице као стилског елемента, тумачења дијелова текста појединошћу и спретно одабраним детаљем из самог дјела, до утврђивања свих многоструких слојева који карактеризирају језик литерарних дјела старих писаца. Већ овдје присутан је Вончинин став да неке старе поставке о језику и стилу старих писаца треба поново размотрити, посматрати у новом свјетлу, што редовито има плодотворне посљедице. Тако уобичајени став да језик старих писаца треба посматрати првенствено у односу према пишчевом мјесном говору овдје је ревидиран и показано је да језик старих литерата има наддијалекатски карактер. Могуће је утврдити двије битне компоненте у језику свих писаца: мјесни говор као базу књижевног израза и једну знатно комплициранију компоненту која првој служи као коректив. У тој другој компоненти од најизразитијег

значаја је писана традиција, а понегдје и усмена књижевност. Тако се језик старих писаца више не појављује као мјесни говор у литерарној функцији, већ је литерарни језик самосвојна вишеслојна творевина којој је циљ споразумијевање на терену изван „баштинских међа“.

У том свјетлу анализирани су примјери литерарног језика низа писаца, чиме је показано какве су могућности Вончининог аналитичког приступа, те у коликој је мјери овакав приступ оправдан.

На начин који је овдје презентираан анализиран је језик Зоранићев у чланку *Усусрет Зоранићевим „Планинама“* и Менчетићев језик у раду *Поглед на стилематске елементе Менчетићевих Пјесни*. У сваком од ових радова опажа се, најприје, Вончинино познавање низа радова који се баве језиком конкретних писаца или књижевноповијесном проблематиком, што се додирује са облашћу која је овдје у центру посматрања, или о њој директно говори, те се види изразито познавање теоријскокњижевних приступа. Вончина у сваком часу има на уму читав низ већ познатих закључака о проблему, склапа их у нове цјелине, синтетизира сазнања и, што је, мислим, највредније, има одређени став према сваком поједином резултату, а најчешће му је све то заједно подлога за давање новог освјетљења одређеног проблема.

Његов је приступ језику писца, увјетно речено, интердисциплинаран. Он, наиме, истовремено посматра и језик, и стил, и литерарни ефекат. Тако језичко-стилска анализа Зоранићевих „Планина“ открива везу између Зоранића и усменог стваралаштва, он проналази у „петјима и приповијестима“ Зоранићевих пастира одређен однос према десетерцу народних пјесама, открива пишчев стилски поступак у трансформирању народног десетерца у умјетнички стих. Занимљиво је посматрати и начин на који се стил усменог стваралаштва појављује у Зоранићеву изразу, на примјер, у атрибуцији, употреби деминутива, смјештају глагола. Не мање интересантан је и однос Зоранић — класична митологија, који такођер има одређених реперкусија на језик, док је најдинамичнији дио анализе онај у којем се открива Зоранићева склоност ка етимологизирању и утврђује стилска вриједност таквог поступка.

Однос према глагољашкој традицији очитује се у избору низа лексичких архаизама, те у поступку према глаголским прилозима, односно према партиципима и конструкцијама с њима. Сви ти могући аспекти посматрања Планина имали су као циљ доношење генералне оцјене о Зоранићеву стилу и језику.

Исти тај вишеаспектни приступ имамо и у чланку о Менчетићу, гдје је акценат дијелом на чисто теоријскокњижевној разини, кад се говори о Менчетићеву поступку према дванаестерцу, док је у осталим дијеловима чланка анализа веома широко заснована и доноси обиље интересантних закључака.

Веома оригинална идеја је да галантном изразу у петраркистичкој поезији претходи галантан израз у дипломатској преписци, односно компарација стила адреса појединим владарима су-

сједних земаља са стилем и изразом поезије показује да се изражавање поштовања и вјерне службе према господару преноси и у однос служења жени — „госпоји”. Постоји одређена традиција у његовању лијепог израза, традиција у његовању дванаестерца већ од тридесетих година 15-ог вијека, да би тај стих процвјетао 70-их година у Менчетићевој поезији. Ритам пјесама открива занимљив однос пјевање-поезија-плес, танац, што даље свједочи о подокничарском карактеру Менчетићевих „пјесни”. Анализа текста, међутим, помаже откривању и друштвене подлоге и позадине петраркистичког пјесништва, па тако Вончина долази до занимљивих закључака, опречних оном што смо до сада мислили или знали, о друштвеном статусу поезије. Он, наиме, долази до закључка да се поезија с муком пробијала и да није увијек била одушевљено прихваћена, афирмација пјесништва ишла је тешко, споро и мукотрпно, да би тек од средине XVI ст. ситуација била повољнија за овај књижевни род. Наравно да ће се Вончина позабавити и језичком посебношћу Менчетићевих пјесама, посебно симбиозом штокавских и чакавских елемената као стилском категоријом, те избором лексике) облика, па чак и фонетских одлика.

Занимљиво је посматрање о релацији између метра и органског језичног развоја, гдје овај потоњи диригира својом еволуцијом потресе у метричкој схеми. Све је то база закључку о осебујном Менчетићеву стилу који је умногоме одређивао кретање пјесничког израза све до Гундулића, па и много даље — до пјесника XX столјећа.

Два рада у овој књизи имају карактер текстолошких анализа рађених са намјером да неке проблеме прикажу у новом свјетлу. Један од њих је *Марулићеви зачињаваци*, а други *Загонетка „Шибенске молитве”*. У првом од њих Вончина поново анализира досадашња тумачења ријечи зачињавац и на основу значења те ријечи у Марулићеву предговору „Јудити” утврђује да зачињавци нису претходници Марулићеви, већ његови савременици, „писнивци љувених писни”, од којих је Марулић преузео дванаестерац и у њему написао „Јудиту”, а напустио осмерац који је до тада био стих резервиран за богољубно пјесништво. Иако је резултат истраживања неоспорног значаја, готово да више од тога читаоца импресионира вјештина и еластичност којом је анализа вођена и доведена до краја. Исто тако, уважавајући сва позната сазнања о „Шибенској молитви”, Вончина анализом њена текста утврђује да су неки ставови у тексту типично протубогумилски. Графијска анализа указала је на могућност постојања верзије писане босанчицом, што онда објашњава и неке грешке у њеном латиничком тексту. Анализа текста омогућила је довођење у везу настанак пјесме са хрватским феудалцима Шубићима, који су се исктали протубогумилским и протухеретичким иступима уопће. Истовремено долазимо до низа значајних података из историје ове феудалне породице, историје фрањевачких самостана и, што је најважније, свако ко се бави проучавањем старијих текстова овдје се учио, на овој Вончининој анализи, како се само свестраним проучавањем старих текстова и дјела може

доћи до ваљаних и вриједних закључака. Највећи квалитет је, сем тога, занимљиво и инспиративно проучавање, које ни једног тренутка не трпи од монотоније сухопарних рашчламби.

Други дио књиге посвећен је анализи литературе настале на подручју уже Хрватске, односно ту су три посебна рада: *Озаљски језично-књижевни круг*, *Лексикографски рад Ивана Белостенца* и *Језик Антуна Канижлића*.

Озаљски књижевни круг тема је која Вончину заокупља у више његових радова, већ због тога што се ради о појави занимљивој и за језичку и за књижевну и повијесну анализу. Овај пут Вончину превасходно занима језичка проблематика, јер тродијалекатска мјешавина коју налазимо у озаљском крају сама је по себи интересантна појава. Увјетована је и хисторијском и политичком ситуацијом на Војној крајини, као и посебном дијалекатском физиономијом.

Формирање интердијалекта проистекло је из свих тих факата. За илустрацију стварања на интердијалекту Вончина узима пријевод „Сирене“, што га је радио Петар Зрински, утврђује могуће везе са писцима изван озаљскога круга, те наговјештава проблем који ће дефинитивно разрадити у сљедећем чланку: везу Белостенец-Зрински.

На линији проучавања историје стандарднојезичког израза је и чланак *Лексикографски рад Ивана Белостенца*, несумњиво најстудиознији текст у књизи.

Освјетљавање живота и рада Белостенчева само је оквир за посматрање настанка главног дјела *Gazophylacium*. Како се ради о дјелу које је довршавано након ауторова живота, редигирано и претрпјело извјесна наслојавања, а о начину његова настанка Белостенец мало шта говори, аналитичару преостаје да сам пронађе начин како да утврди удио редактора у коначном изгледу дјела, да проникне у лексикографске поступке Белостенчеве, те да и сâм лик лексикографа Белостенца реконструира на основу дјела. Вончина је на том путу спретно пошао од текста Белостенчевих проповиједи, утврдио везу која постоји јзмеђу њих и рјечника, да би се затим позабавио Белостенчевим изворима грађе за *Gazophylacium*. Ту се онда открива веза Вранчић-Белостенец, анализом је установљено колико у Белостенчеву дјелу има трагова Вранчићева утјецаја, заправо како се понаша Белостенец према лексемама које преузима, јер је акценат на преузимању из Вранчићева Дицционара.

Иако је Белостенец преузимао и из Микаљина „Блага“, од Микаље га раздваја концепција, те се у том смислу у чланку и посматра ова веза. Од немалог значаја за Белостенчев рад је и његова веза са Главинићем, односно његовим дјелима, гдје се Белостенец упознаје са чакавско-глагољском традицијом, а што ће се код њега одразити у стварању парова контактних синонима, гдје је први члан пара чакавски, а други — кајкавски.

Овисност о меценама објашњава и лексикографов поступак у *Gozophylacium*у, у коме је кајкавска ријеч на првом мјесту, а

далматинске и славонске на другом, што је у складу с настојањима већине кајкавских писаца Белостенчева времена да у своја дјела унесу лексичко благо са подручја цијеле Хрватске.

Белостенец је уносио обиље контактних синонима, чиме је настављао одређене лексиколошке традиције, првенствено протестантске и Главинићеве. Вончину посебно занимају извори лексике коју налазимо код Белостенца, гдје се обрађује подударност у лексици између „Сирене” П. Зринскога и *Gazophylaciuma*. Ту је особито занимљив слој турцизама. Један од извора су, свакако, литерарна дјела најразличитијег жанра писана на народном језику.

Одређена подударност између *Gazophylaciuma* и „Зганки” Ф. К. Франкопана показала је, након аргументиране анализе, да је озаљски феудалац и исписивао „Зганке” као лексикографски материјал за Белостенца и његово дјело.

У раду је, наравно, одређено мјесто које редактори Орловић и Мужар имају у коначној редакцији Белостенчева дјела, с посебним освртом на ставове В. Дуката.

Графијска анализа Белостенчева дјела показује колико је занимљивих рјешења нудио овај лексикограф много прије појаве илираца и њихових графијских реформи. А особити значај имао је *Gazophylacium* због своје тродималекатске концепције на ширем хрватском терену, још низ година након његова објављивања. Занимљиво је сагледавање утјецаја овог рјечника на славонске писце, посебно на А. Иваношића. Такођер је значајна веза између Белостенчева рјечника и илираца, гдје је очигледно да су проблеми које постављају илирци били актуелни много прије, још у Белостенчево вријеме, и разрјешавани у *Gazophylaciumu*.

Овако provedена анализа одредила је карактер Белостенчева дјела, утврдила утјецај редактора, те одредила *Gazophylacium* као „енциклопедијско дјело из наше књижевне баштине”, које је „много придонијело струјању које је довело до илирског покрета, а било је и важним темељем за језичне назоре тог покрета”.

Језик Антуна Канижлића у чланку са истим насловом одређен је врстом утјецаја који се у њему стичу: на особине пишчева говора наслојавају се утјецаји дубровачких и кајкавских писаца, лексикографа (*Della Belle*, Микаље, Белостенца), те првог граматичара — Кашића.

Није сваки од тих односа подједнако расвијетљен, можда је најзанимљивијем односу Кашић—Канижлић дато најмање мјеста. Најважнији закључак до којег аутор долази и који потпуно у новом свјетлу говори о Канижлићу јест његово настојање да створи такав тип литерарног израза који синтетизира све најбоље у хрватској традицији, тежи ка нормирању језичког израза и тиме се налази на путевима што воде стварању стандарда.

Ако смо у првој књизи Ј. Вончине *Анализе старих хрватских писаца* видјели на колико се много начина може проучавати језик старих писаца, колико је могућих начина читања њихо-

вих дјела, коликим нас изазовима те старе стране маме, у овој смо књизи сазнали много новог о томе, али и о многоструким начинима на који се приступа анализи дјела насталих у прошлим временима, како свако дјело крије низ тајни што се објављују вјештом трагачу, колико су бројни путеви којима се ишло к стандардном језику.

У овим радовима има и лингвостилистичке анализе, и текстолошке која је у служби ширих, генералних закључака и сазнања, и озбиљних расправа о језичком изразу у предстандардној епоси, што је најозбиљнији и најбољи дио књиге (радови о озаљском кругу, Белостенцу и Канижлићу).

Тај дио истовремено указује и на постојање одређеног континуитета у Вончининим истраживањима и анализама, који нужно води интересантним и значајним закључцима.

Мислим да је неоспоран квалитет ове књиге њена инспиративност, она подстиче на размишљање о проблемима и показује како је језик и стил старих писаца широко поље на коме увијек има посла, па чак и онда кад нам се чини да је све речено и урађено. Читајући их увијек изнова, видимо како често треба ревидирати многе познате ставове, како једном изречени суд не мора бити коначан, јер нови поглед може нудити ново и прихватљивије рјешење. Ова је књига показала како то ново треба рећи, а да се старо мишљење не унижава и не ниподаштава, већ се одмјерава према новооткривеном научном сазнању и тако процјењује. То је исправни пут к научној истини и, чини се, посебно оправдан кад су у питању удаљена раздобља наше књижевне и језичке повијести.

Дарија Габрић-Багарић